

DZIEDZICTWO INDUSTRIALNE

Część dziedzictwa kulturowego, którą stanowią relikty kultury przemysłowej o wartościach historycznych, społecznych, architektonicznych oraz naukowych.

W ramach dziedzictwa industrialnego wyróżniamy: budynki i budowle fabryczne (oraz ich wyposażenie), dawne kopalnie, magazyny, elementy infrastruktury transportowej (dworce, stacje, doki, śluzy), przemysłowy krajobraz kulturowy (związany z przemysłem kompleks urbanistyczno-architektoniczny, na który składają się budownictwo mieszkaniowe, lokale usługowe, miejsca praktyk religijnych i edukacji wspierające dawną infrastrukturę przemysłową). Na ziemiach polskich pierwsze manufaktury przemysłowe powstawały w latach 40. XVIII wieku. W zaborze pruskim dominowało górnictwo, hutnictwo, przemysł maszynowy i włókienniczy; w zaborze rosyjskim przemysł włókienniczy (Łódź), metalowy i maszynowy; w zaborze austriackim przemysł włókienniczy, kopalnie i rafinerie ropy naftowej (Jasło, Krosno). W czasie II wojny światowej ponad 60% polskich zakładów przemysłowych zostało zniszczonych.

W Polsce stan prawny dziedzictwa industrialnego jest regulowany przez ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Ustawa wprowadziła nie precyzuje tego terminu, lecz wskazuje na konieczność ochrony i opieki nad wszelkimi ruchomościami i nieruchomościami o wartości historycznej (do których zaliczają się układy urbanistyczne, zespoły budowli, dzieła architektury, obiekty techniki, kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe, ruchome wytwory techniki, urządzenia, środki transportu, maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarki, a dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego). Ustawa reguluje warunki prawne, organizacyjne i finansowe umożliwiające zachowanie zabytków, ich utrzymanie i zagospodarowanie (określa np. ramy prowadzenia badań naukowych, konserwatorskich, korzystania z zabytku, popularyzowania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury Polski). Decyzja o ochronie zabytku podyktowana jest m.in. znaczeniem zabytku dla rozwoju techniki, czasem powstania, wartością historyczną, wartością architektoniczną (urbanistyczną), stanem zachowania.

Instytucją odpowiedzialną za nadzór nad zabytkami techniki i przemysłu w Polsce jest podlegający Ministerstwu Dziedzictwa Narodowego Narodowy Instytut Dziedzictwa, na świecie wiele organizacji narodowych i międzynarodowych – np. UNESCO. Promocją wiedzy na temat dziedzictwa industrialnego zajmuje się między innymi The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage (TICCIH). Na liście światowego dziedzictwa UNESCO znajdują się dwa zabytki kultury przemysłowej w Polsce: kopalnia soli w Wieliczce oraz kopalnia rud ołowiu, srebra i cynku wraz z systemem gospodarowania wodami podziemnymi w Tarnowskich Górach.

Część dziedzictwa industrialnego stanowią również niematerialne relikty kultury przemysłowej i związane z nią zjawiska artystyczne. Na terenach silnie zindustrializowanych już w XIX wieku obserwowano zanik kultury tradycyjnej i przywiązania do tradycji (Lowenthal), wykształcały się nowe formy organizacji życia społecznego, zwyczaje i święta. W Polsce znakomitym przykładem

jest Barbórka. Rozwój technologiczny, industrializacja były źródłem inspiracji dla takich kierunków w sztuce jak futurizm czy socrealizm.

Dziedzictwo industrialne coraz częściej postrzegane bywa współcześnie jako atrakcja turystyczna, przyczyniając się do rozwoju turystyki industrialnej, której głównym celem jest edukacja (zapoznanie się z historią zakładów, obiektów i urządzeń lub historycznym rozwojem procesów technologicznych i produktów). Ten rodzaj turystyki obejmuje podróże do obiektów przemysłowych i technicznych, zwiedzanie historycznych lub czynnych obiektów związanych z wydobywaniem surowców, produkcją masową i techniką oraz krajobrazów przemysłowych (Mikos), związaną z nimi rekreację i aktywny wypoczynek (Osiecki). Obiekty industrialne stanowią nierzadko główną lub jedyną atrakcję turystyczną na danym obszarze, np. kopalnia złota w Złotym Stoku. Do tego rodzaju turystyki zaliczyć należy zwiedzanie miejsc, które powstały w wyniku rekultywacji terenów poprzemysłowych lub zabiegów rewitalizacyjnych, np. geoturystyka związana z kopalnią soli w Kłodawie czy „Lisią Sztolnią” w Wałbrzychu oraz turystykę muzealną. Jednym z najstojniejszych przykładów atrakcyjnego turystycznie dziedzictwa industrialnego jest rekonstrukcja wiktoriańskiej wioski górniczej ze skansenem Blists Hill Open Air Museum w Wielkiej Brytanii.

Dokonujące się od końca XVIII wieku rozwój przemysłu i związany z nim rozwój ośrodków miejskich spowodowały powstanie wielu zjawisk nie kojarzonych obecnie z dziedzictwem industrialnym, jak np. do dziś widoczne zmiany w strukturze demograficznej miast (napływ ludności z obszarów wiejskich w poszukiwaniu pracy, skutkujący powstaniem dzielnic biedy i przeniesieniem się klasy średniej na przedmieścia do domów z ogrodami; pojawienie się parków publicznych w centrach miast).

[M.G.]

Literatura:

Burzyński, Tadeusz. „Kierunki działań na rzecz krajowego produktu turystycznego – turystyka dziedzictwa przemysłowego”. W: *Dziedzictwo przemysłowe jako strategia rozwoju innowacyjnej gospodarki*, red. Tomasz Burzyński. Katowice: Wydawnictwo GWSH, 2007.

Derek, Marta. „Turystyka przemysłowa”. W: *Turystyka zrównowazona*, red. Andrzej Kowalczyk, 188-208. Warszawa: PWN, 2010.

Jasiuk, Jan. „Dziedzictwo przemysłowe. Doceniony element tradycji oraz społecznego i turystycznego wykorzystania w Polsce i Europie”. W: *Dziedzictwo przemysłowe Mazowsza i jego rola w turystyce*, red. Wiesław Kaprowski, Franciszek Midura, Jan W. Sienkiewicz, 13-19. Warszawa: Almamer, 2008.

Kosmaty, Jerzy. „Lisia Sztolnia w Wałbrzychu – relikty dawnych robót górniczych i możliwości wykorzystania dla celów turystycznych i dydaktycznych”. *Prace Naukowe Instytutu Górniczo-Politechniki Wrocławskiej*, nr 111 (2005): 127-139.

Mikos v. Rohrscheidt, Armin. *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*. Gniezno: GWSH Milenium, 2008.

Osiecki, Bolesław. „Uwagi do definicji turystyki w obiektach przemysłowych”. W: *Dziedzictwo*

przemysłowe jako atrakcyjny produkt dla turystyki i rekreacji. Doświadczenia krajowe i zagraniczne, red. Tadeusz Burzyński. Katowice: GWSH, 2005.

Otgaar, Alexander H.J. *Industrial Tourism. Where the Public Meets the Private*. Rotterdam: Erasmus University Rotterdam, 2010.

Pokojska, Weronika. „Zapomniane dziedzictwo, czyli urban exploring”. *Zarządzanie w kulturze* (Wydawnictwo UJ), Vol. 16 Issue 2 (2015), 151-163.

